

MONOSTORI IMRE

Meggyőző szintézisek

Vasy Géza: Az irodalom: nélkülözhetetlen

Az irodalom: nélkülözhetetlen – hirdeti a tizes években írt esszéiből összeállított kötetének címében a szerző, talán önmagát – önmagunkat – is biztatva, hiszen mint annyi más szellemi értékről, az irodalomról is kiderült, hogy talán mégsem... Jó, tudjuk persze, hogy Vasy Géza sok évtizedes egyetemi oktatói, irodalomtörténész, kritikus, művelődésszervezői, írószövetségi, tankönyvírói (és még számos más terület) ismereteivel és sokszínűen gazdag tapasztalatával nem a „széles tömegek” műveltségi állapotára gondol (hiszen ott jószerevével teljesen ki van zárva az irodalom a mindennapokból), hanem egy teljesebb és értelmesebb, talán szebb élet megéléséhez szükséges szellemi táplálékra utal; nos, akkor is elgondolkodtató, sőt, mi több: szinte kinyilatkoztatásként hat a cím, azaz a szerző címadási gesztusa. Aligha lehet másként értelmezni, mint professzori intésként: figyelmet kérek, fontos dolgokról beszélék!

Azt kell mondanunk, jól egymáshoz igazította Vasy tanár úr e könyvének címét és tartalmát: könnyen megértjük célját, szándékát, törekvését, s könnyen rokonszenvezünk velük, vele. S jól választotta meg az értekező műfajt is: túlnyomórészt rövid, de tömör és magvas összefoglalókról, mégpedig – külön-külön is – a szintézis igényével megírt esszékről van szó. Olyanokról, amelyeket (esetleg) hosszú évekig érlelt, formált, variált, gondolatban újra elővett, újraformált, mígnem a véglegesítés szándékával most kötetbe szerkesztett. Jól áttekinthető a szerkesztés is: az első részben a politika–ideológia–irodalom hármasságban elemzi és értékeli az utóbbi idők szellemi és ideológiai hullámveréseit, a második részben Illyés Gyuláról szól (máshol egyszer megjegyezte: „...azt is mondhatnám: az Illyés-óvodából nőtem ki”); a harmadik ciklusban a zömében megrendelésre készített kortárs írói, költői kisportrék, életmű-összefoglalók sorakoznak.

Az első nagy témakör a *népiség* legújabb évtizedei (1990–2010). Messziről, Gyulai Páltól indít, majd a 20. századi magyar szellemi baloldal megosztottságát és politikai egymásnak feszülését eleveníti föl, megvilágítva ezt a magyar társadalomfejlődésből *természetes* következményként kialakult s máig tartó szellemi, politikai és ideológiai törésvonalat: a „népi” és az „urbánus” szellemi világ máig *kibékíthetetlen* ellentétét. (Azért kibékíthetetlen, mivel – a háttérben – végső soron nemzetstratégiai, ideológiai, politikai, tehát hatalmi irányokról volt és van szó, az ebből keletkező irodalmi, de még inkább publicisztikai lecsapódások csak másod- vagy harmadlagos tényezők; a politika frontjain viszont nem létezik békés egymás mellett élés: a hatalmat ugyanis politikai erővel kell és lehet megszerezni s ugyanily módon megtartani.) Vasy is természetes jelenségnek tekinti a népi irodalom, a népi gondolkodás folyamatosságát a klasszikus időktől napjainkig; szemben azokkal a felfogásokkal, amelyek szerint már a harmincas évek végén (de 1956 után mindenképpen) a népi gondolat s vele a népi irodalom lehanyaglott, elenyészett, mint afféle idejétmúlt anakronisztikus történelmi jelenség, s helyébe vagy elébe mint meghatározó értékkepző tényező a modern, majd a „posztmodern” lépett. Ez fontos állásfoglalás ebben az új Vasy-kötetben (persze személy szerint ő maga már évtizedekkel ezelőtt ugyanezt vallotta): a „népi” *gondolat és szerep* folyamatosan élő jelenség. Talán ma már inkább nemzeti vonulatnak, gondolatnak hívhatnánk, hívjuk, ám a lényeges alapelv nem változott: a *nemzet kiteljesedett* szellemi értékeinek a része. Hiszen a nemzetinek nevezett szellemi értékvilágba (legalább Cs. Szabó László óta bizvást tudhatjuk) az európai gondolkodással átszőtt népi is beletartozik (Illyés, Nagy László, Sütő, Csoóri, Kányádi és még sokan mások). Ide, a nemzeti értékek közé sorolandó tehát – nem utolsósorban – a „vidéki” Magyarország sok évszázados értékkeremtő és értékeket védő világa, kultúrája is. S minden olyan tartalmas szellemi, irodalmi törekvés *a jelenben*, amely kapcsolódik ehhez a történelmileg kialakult értékrendszerhez. (Függetlenül az újra és újra kipattanó vitától: van-e, s ha van, miért nincs népi irodalom Magyarországon a 21. században?)

Vasy Géza ebben a könyvében több helyen idézi föl a fentebb vázolt – valóban hagyományos – *közösséglvő* irodalmi kultúrával szemben fellépő törekvéseket, legtöbbször a posztmodernnek ne-

vezett *világképből, ideológiából* táplálkozó irodalom sajátosságait, képviselőinek gondolkodásmódját s irodalmi eredményeit. A lényeg e vonatkozásban is meglehetősen egyszerű: a posztmodern világkép (ideológia) hadat üzent a 20. század vége szerinte elavult ideológiáinak és (közösséglvű) irodalmi beszédeinek, s meghirdette a szétesett világ- és emberképnek megfelelő újféle filozófiát, benne az abszolutizáltan személyiség-központú, sőt „valóságmentes” és „szabálytalan” irodalmi gondolkodásmódot és az ennek megfelelő alkotási technikát. Ebből következően – s ez itt a konfliktus – *értelemszerűen* hadat üzent az irodalmi hagyományt eddig képviselő nemzeti, s ezen belül a népi irodalomnak is, méghozzá radikális (sajnos, nemegyszer brutális) módon. Hogy mennyire ideológia- és politikafüggő jelenség a par excellence „posztmodern”, azt Vasy emlékeztetőjéből is jól érzékelhetjük: az egyik, magát liberálisnak valló „rendszerelváltó” párt hatalomra jutása idején „a hozzá, gyakorlatilag a posztmodernnekhez csatlakozó művészeket támogatta”, miközben „a posztmodern irodalom mindentudó elemzői fokozatosan lejjebb értékelték a népnek nevezett tábor klasszikus és kortárs teljesítményeit”. (E ponton eszünkbe juthatnak Domokos Mátyás ezzel kapcsolatos korabeli vitriolos megállapításai, aki az elsők között hívta föl a figyelmet erre az újmódi szellemi erődemonstrációra.) Hangsúlyozni érdemes: ez a folyamat nem pusztán irodalmi belharc, hanem – a háttérben elsősorban – nagy tétre menő ideológiai és politikai küzdelem. (Utólag azt is látjuk: kezdetben az ellenfelet szétziláló, vakmerő egyoldalúsággal, időben hozzánk közelebb viszont – lásd a posztmodern jelenségek megkopását, már-már háttérbe szorulását – csöndesedő kiegyenlítődéssel. Mostanában talán már ott tartunk, hogy – ideológiai megújulás híján – a posztmodern alvó *hagyománnyá* alakult, csillapodott.) S mi a helyzet a „népi” irodalommal? „Végül is van-e népiesség az utóbbi két évtizedben?” – kérdezi Vasy Géza. S válaszol is: „Irodalmi népiesség nincsen. Annyi azonban kijelenthető, s ez sem kevés, hogy a klasszikussá vált népnemzeti irányzatnak, majd a népi írók mozgalmának eszmeisége: a nemzeti sorsproblémák iránti fogékonyság és elkötelezettség ma is áthatja a magyar irodalom egy jelentékeny áramlatát.”

Közvetlen irodalom- és eszmetörténeti előzményként éppen erről szól Vasy Géza kötetében a következő – úgyszintén összegező, összefoglaló – esszé: *A falu metamorfózisa az ötvenes-hatvanas évek költészetében*. Ez a jelenség azonban – néhány jellegzetes kivételtől eltekintve – már nem a „szociografikus” líra volt, hanem a modern költészet, a látomásos líra esztétikailag is igen értékes megnyilvánulása. Nagy László elsősorban (*Havon delelő szivárvány, Rege a tűzről és a jácinról, Gyöngyszoknya, Menyegző, A Zöld Angyal*), Juhász Ferenc (*Szarvasének*), Csoóri Sándor (*Idegszálaival a szél*), s számosan a többiek: „a magyar irodalom egy jelentékeny áramlata”. Élt és érvényes volt tehát a nemzetibe olvadt és a szürrealista-látomásos esztétikai formákat öltő „népi” költészet ebben a korszakban is. Sőt – miként Vasy tanár úr ezt szemléli is –, a következő nemzedékekből is számosan a magukénak érezték, tudták ennek a költői világnak a szemléletét és költői eszközeit.

Külön esszében foglalkozik a szerző a sokat emlegetett hatvanas évek értékelésével (politika, ideológia, életforma, irodalom- és művészetpolitika, irodalmi élet, irodalomtörténet, kritika), majd külön esszét szán a korszak – a hatvanas-hetvenes évek – irodalompolitikájának és irodalmi életének. Semmi kétség – s ezt nagy félreértés lenne tagadni, és örökösen csak az átkos Aczél-korszak negatívumait ostorozni, nem véve tudomást más jelenségeiről –, ez a korszak a magyar kultúra második fénykora volt 1945 után (gondoljunk csak a színházi élet, a magyar film, a magyar irodalom egésze, a könyvkiadás, a könyvtárügy, a „vidéki” művelődés teljesítményeire); még akkor is, ha azt is tudjuk, hogy lépten-nyomon működtek a politikai és ideológiai korrekciós és tiltó mechanizmusok. A forradalom és a közvetlen megtorlások utáni Magyarországon ugyanis – nem kis mértékben éppen a forradalom hatásaképpen – már történeti érvénnyel tört magának utat az irodalom. A regnáló hatalom még sok mindent tiltott, ám már sok mindent megengedett. Mert aligha tehetett mást.

Logikusan következik a szóban forgó esszékötet szemléletéből és szerkesztéséből, hogy mindezek után a hetvenes és a nyolcvanas évek hasonló szempontú bemutatása is sorra kerül. S ezeken a pontokon már személy szerint is jelen van a szerző: mint aki nemcsak utólagos feldolgozója, ábrázolója, összefoglalója, de erősen aktív személyes résztvevője is volt számos ide tartozó eseménynek, történésnek, folyamatnak (*A FIJAK és a JAK történetéről. Reflexiók egy kismonográfiához; A nyolcvanas évek és az Írószövetség közgyűlése 1986-ban*). A nyolcvanas évek már a magyar irodalom és irodalmi élet nagy offenzíváit jelentette a kádári politikával szemben: úgyszólván minden évre jutott (egy-egy évre több is) olyan irodalom-közéleti esemény, amely szép lassan, ám folyamatosan súlyosbította és gyorsította a regnáló hatalom erózióját. A szellemi ellenállás egyre nagyobb és hatásosabb

formákat öltött, melyben – hogy visszakanyarodjunk a nemzetibe torkolló népi gondolathoz – a nyilvános konfrontációt választó *nemzeti demokraták* (köztük számos író) döntően fontos szerepet vállaltak. Igaza van Vasy Géának: hiú törekvés ezt a szellemi, ideológiai és irodalmi irányzatot leértékelni, másod- vagy harmadrangúvá degradálni, hiszen mindhárom itt jelzett tartományban döntő súlyt jelentett, számottevő politikai eredményeket ért el, s fontos irodalmi művek sokaságát hozta létre.

Nincs messze ettől a gondolatkörtől az egyik következő esszéjének alapgondolata: *A kánonképződés tényezői. Az értékek hullámmozgása*. Természetesen minden hatalmi struktúra, valamint szellemi irányzat igyekezett (és igyekszik) megteremteni a neki kedves és hasznos kánont, így tehát a modern demokráciában (lásd politikai és szellemi pluralizmus) harc folyik a domináns és az azzá lenni akaró szellemi erők között. A szellemi emberek: az írók és teoretikusai által kialakított kánon alapvetően *érdekközpontú és ideologikus* fogantatású, sőt fogalmazású (számos esztétikailag is helytálló találattal s nem csekély melléfogással, sőt destrukcióval). Ezzel kapcsolatban – konkrétizálva – Vasy helytállóan állapítja meg: „A bolsevizmus elutasított minden tőle különböző, a posztmodern pedig minden egész-elvű világszemléletet.” (Ebbe tartozik a közösségelvű nemzeti-népi szemlélet is.) Ez utóbbi „elutasítás” következtében az irodalmi élet szereplői – ezt mindannyian látjuk, látjuk – lassacskán két (vagy több) táborra szakadtak, több szervezetben gyülekeztek, s vívták, vívják (időnként hangos, de többnyire csendes) egzisztenciális és szellemi (ideológiai és politikai) küzdelmüket. Ez a jelenség párhuzamot mutat, tehetjük hozzá, a – teljes mértékben soha meg nem szűnő – „népi” és „urbánus” szellemi csatározások háttérbeli újraképződésével. (Amihez előbb-utóbb hozzá kell szokni, hiszen ez az állapot velünk élő történelem, ezek az írói s teoretikus döntések s gesztusok természetes létformák: mi mást várhatnánk egy demokráciában a demokráciától? Másfelől pedig: a valóságos irodalmi értékek úgyis észrevehetőek maradnak, lesznek, akármelyik oldalon vagy éppen magányos elkötelezettségben keletkeztek is. Ha tagadhatják is egymást: mindannyian léteznek és előbb vagy utóbb hatnak. Hiszen élnek.)

A posztmodern irodalmi gondolkodás és kánon kérdései láthatóan sokat foglalkoztatják a szerzőt. Úgy is mint irodalomtanárt – természetesen. Nemcsak mint filozófiai-ideológiai irányzatot, de mint művészi gondolkodást és alkotási módot is értékeli. („A posztmodern mást mond és másképpen, mint a klasszikus modernség vagy a késő modernség, de nem tudta azokat eltörölni. A mai, poszt-posztmodern korszak pedig egyértelműen a látványos visszaklasszicizálódás kora.”) E gondolkodástól nem áll messze a jelenkori költészet önmagát is veszélyeztető, önmegszüntető gesztusokban bővelkedő világa, nem mellesleg újabb kiábránduló könyvforgató olvasók rétegeit taszítva el a kortárs irodalomtól. Mindenesetre elgondolkodtató: vajon mi a célja (ha van) az anarchikus tendenciáknak a művészetnek nevezett mezőkön? Vajon a romok, a rombolás? Ám a válasz, a magyarázat is kézenfekvő: lássuk be, mai világunk, az emberi értékek tényleges, mindennapi világa, tágabb környezetünk ugyancsak töredékes, romos, hiányos, csonka.

Miként jeleztük, ennek az esszékötetnek a középső része Illyés Gyula irodalmi világának jelentőségét méltatja, s rögtön – Illyés Mária hagyatékigazgatói munkájának köszönhetően (mely munka jóvoltából nemrég más fontos dokumentumok is napvilágra kerültek) – egy értékeit tekintve is irodalmi kuriózumot (szenzációt?) mutat be s elemez. Ez a munka egy, a negyvenes évek végén megírt regény, kisregény (mivel a szerző még tovább írta volna, azt is lehet mondani, hogy formailag regénytöredék), amely azonban a hagyományos, szokásos befejezettség hiányában sem torzó, hanem éppen a (titokzatos) teljesség érzetét kelti, s művészi értékeit tekintve elsőrangú próza (*Ítélet előtt*). Illyés egyik nagy korszakát, a *Puszták népe* korát, földrajzilag közeli helyszínét s részben (ez a regény faluban játszódik) világát idézi fel (az elcsattanó pofonok döbbenete például még annyi év után is eleven Illyésben). Ez a munka szociografikus regény (helyenként, a társadalmon kívül tengődők világában egy kicsit a „mágikus realizmus” felé hajlóan), lélektani dráma, nagy morális dilemmák regénye s talányok láncolata, kitűnő emberismerettel és annak sikeres művészi ábrázolásával (talán Móricz Zsigmond bizonyos hatásait is vállalva és demonstrálva). Vasy Géza is kiemeli e próza *költői* erejét, többek között ebben keresendő az a mélyreható erő, amely a jelentős irodalmi alkotások első számú titka, magyarázata.

Szintén fontos írás a kötetben a következő: *Az 1956-os forradalom egyik szellemi előkészítője: Illyés Gyula*. Fontos azért is, mivel a szűnni aligha akaró nagy vitában (hogy kiké, milyen csoporté,

mely lappangó politikai és ideológiai erőé volt a fő érdem a forradalom kirobbanásában) Vasy meggyőzően érvel a népi-nemzeti gondolat reinkarnációs erejének érvényesülése mellett. (Amit számos esemény és személyiség szerepe igazol, elég, ha csak – Illyés mellett – Bibó István, Németh László, Veres Péter, Tamási Áron részvételére gondolunk. Amely tény természetesen nem zárja ki, nem tagadja más, egyéb szellemi erők és személyek részvételét és érdemeit.) Vasy itteni megközelítése jószerével az addig (1956-ig) tartó teljes illyési életmű felidézését és tömör újra átvilágítását jelenti, hiszen ebből az életműből természetes egyszerűséggel és „szellemtörténeti” jelentőséggel következett a magyar nép 1956-os forradalmának „előkészítése”. Szelleméből, lelkületéből és kisugárzása révén természetesen. (Hiszen Illyés a kezdeti napokban nem tartózkodott Budapesten.) Vasy Géza régi nagy témája Illyés és a politika viszonya – szinte az egész életművet tekintve. Most sincs ez másképp: újra reflektorfénybe állítja ezt az írói és általános szellemi magatartást, újra felidézve az ötvenes évekbeli Illyés-drámák színházi előadásainak a szemben álló értelmezési lehetőségek miatti meglehetősen bizarr helyzetzeit. Illyés ezekben a színdarabokban (pl. 1952-ben a *Fáklyalángban*) azt gondolja s „üzeni”: a néppel *együtt kellene* gyakorolni a hatalmat; a kommunista hatalom viszont ekként értelmezi ugyanezt a színpadi játékot: mi megadtuk a népnek, amit akart, s a nép *együtt van* velünk. (A *Fáklyalángért* kapta Illyés a második Kossuth-díjat.) Egyértelműek viszont az Illyés valamennyi írói korszakában megszületett *nagy versek*, az ötvenes éveket tekintve: *Árpád*, *Bartók*, *Hunyadi keze* s a még 1950-ben írt *Egy mondat a zsarnokságról* (mely utóbbival szemben még a legutóbbi időkben is heves ellenszenv nyilvánult meg a nemzeti oldallal szemben állók vagy azzal nem rokonszenvezők táborában); mely nagy versek Illyés Gyulától másként, mint radikális változást sürgető felhívásként nem is voltak értelmezhetőek.

Nemkülönben tanulságos Illyés 21. századi fogadtatástörténete, különösen a kánonkészítő műhelyek meg gondolásait figyelve. Vasy is ezeket figyelte elsősorban: a személyiség-központú lírai létforma szempontjait, amelyek az illyési lírát – néhány önelemző vers kivételével – durván leértékelik, mondván, hogy a népezér szerep, a nép nevében történő megszólalások (függetlenül azok – mint írói művek – esztétikai értékétől) korszerűtlen és hiteltelen irodalmi képződmények. Sőt Illyés egyes kései „kollégái” a centenáriumi időkben arra vetemedtek, hogy az *Egy mondat...*-ből blaszfemikus szellemeskedéssel lejárató bohózatokat csináljanak. Voltak még ennél alantasabb kísérletek is: Illyést – a „kétkulacsosság” vádjával – morálisan is tönkretenni. (Nem túlzás tehát némely kánonista teoretikus brutalitásáról beszélni, már csak azért sem, mert egy másik rokon szellemű nagy íróval, Németh Lászlóval is kísértetiesen hasonló módszerekkel kívántak elbánni, nagyjából ugyanebben az időben és persze később is. [Nagy László költészete sem járt sokkal jobban.] Mondani is fölösleges talán: az *életműveket* tekintve a legcsekélyebb eredmény nélkül zajlottak le ezek a kiiktatási kísérletek – viszont félelmet kelthettek a pályakezdő és feltörekvő irodalomtörténészi, kritikai körökben: hiszen ha ez, ha *ilyen a kánon*, ezt tanácsos követni.)

Vasy Géza szóban forgó esszékötetének záró ciklusa a *Portrék, pályaképek* címet kapta. Ezek az – összesen tíz író, költőt bemutató – írások frissek, színesek, kerekre formáltak és többnyire újak vagy újszerűek; némelyiknél friss tanulmányvázlat, újraolvasás, hozzáolvasás előzhette meg a végző változatot. S e ponton a recenzens is nehéz helyzetben van, hiszen nem adhat leírást vagy értékelést valamennyi itteni kisebb-nagyobb szintézisről (legfeljebb kiemelheti egyikét-másikat, remélhetően nem önkényesen, nem ok nélkül).

Arányosan épül fel például az Ágh István-portré (a címe sokatmondóan pontos: *megtalált költőszerep*), amelyben a lírai költő, az esszéíró, a prózaíró, a szociográfus és a gyermekirodalom művelőjének munkásságát mutatja be a kritikus.

A félig máris elfelejtett Bertha Bulcsu is korrekt méltatást kap: Vasy Géza sorra veszi kisprózáját, regényeit, szociográfiáit, publicisztikáját s a talán legismertebb köteteit: az íróársakkal készített interjúkat.

Alighanem az egyik legnehezebb szakmai feladat Marsall László költői portréjának elkészítése volt (*Játék és matematika...*), hiszen Marsall olyanféle különleges gondolkodó és játékos ember volt, aki szerepeit és megszólalási formáit változtatva (meg-megtoldva-bonyolítva egy kis matematikai és zenei szemponttal vagy mágikus abszurdal) a költészetet csak egyik létformájának tekintette.

Sánta Ferencről (még 1975-ben, több mint négy évtizede) kismonográfiát jelentetett meg szerzőnk, volt hát ideje átgondolni a mostani összegzést: „A 20. század ötvenes-hatvanas éveinek jeles

műveiből nagyon sok megfakult mára. Sánta legjobb elbeszélései és a regényei azonban kiállták az idő próbáját.” (Azon viszont ismét elgondolkodhatunk, hogy Sánta életműve nem is oly szemérmes háttérbe szorításának vajon miféle okai voltak, vannak.)

Tamás Menyhért lírája és lírai-drámai prózája tanulságos szempontokkal szolgál arra nézve, miféle transzformáló erők működnek az íróemberben, midőn valóságos életét a látszatra fikciós világba viszi át, s alakítja tovább az írás törvényei szerint.

Temesi Ferenc hosszú ideig volt – talán van még ma is – bizonytalan besorolású írói státusban; sajtóságos módon őt sokáig nemigen emelte fel egyik irodalmi tábor sem. Ennek több oka lehetett, Vasy Géza mindenesetre irodalomközpontú magyarázatokat keres. Ehhez megint találó címet hoz: *A szenvedélyes önéletrajzoló...*, mely jelzős szerkezet mindkét tagja (a szenvedély és az elrajzoltság) szerepet játszhatott a fent említettek kialakulásában. A nyolcvanas évek közepén-végén a *Por* című kétkötetes szótárregényével valósággal berobbant az irodalomba (ám nemigen lehetett eldönteni, hogy a létrehozott epika „posztmodern”-e vagy sem), sikernek számítottak a folytatások (*Híd, Pest*) is (az emberek mesét akarnak olvasni – szólt igazat Temesi), később azonban ellene fordult a kritika, Bartók-regényét már harsány elutasítás is kísérte.

A recenzens itt kilép a körből, s Vasy Géza új esszéketétét jó szívvel ajánlja az érdeklődő olvasóknak. (*Nap, 2016*)

